

Дорогою ціною

За 10 років російсько-українська війна стала кризою міжнародної безпеки та битвою за виживання для України. Чи можна було її уникнути?

Є в історії війни, які продовжують інтригувати дослідників двома питаннями: в чому були їхні причини, і чи можна було їх уникнути. Цілком можливо, що до класичних прикладів на кшталт Пелопоннеської чи Першої світової війн додається, принаймні в європейському контексті, і війна російсько-українська.

Як і численні інші війни минулого, ця війна стала результатом збігу обставин та причин на різних рівнях: від кризи всієї структури міжнародного порядку до особливостей сприйняття навколишнього світу російським керівництвом. Деякі з цих обставин могли бути іншими, але сукупність трендів змінити було вже неможливо. Випадковості, закономірності, стратегічні пастки та пророцтва, що реалізують самі себе – все це поєдналось і вибухнуло кризою міжнародної безпеки для світу і війною за виживання для України.

Гуго Гроцій, один із основоположників сучасного міжнародного права, свого часу вважав війни безглуздими. Розуміючи, що вони є наслідком несумісності державних інтересів, а отже, природними, Гроцій розглядав їх переважно як хибний та неефективний інструмент політики держав. На його думку, протиріччя та конфлікти завжди краще розв'язувати якимось інакше, ніж через війни: за допомогою третейського суду, посередництва чи навіть жеребу або символічного поєдинку. Результат буде приблизно таким самим, але ціна – незрівнянно нижчою.

Багато людей, менш відомих за Гуго Гроція, дотримувались схожих поглядів на війну. Напередодні майже кожної великої війни були мислителі, що переконливо доводили її безглуздість. Ціна війни зростає в історичній перспективі, а винахід ядерної зброї зробив цей процес стрибкоподібним. Світ інтегрується та стає взаємозалежним – навіщо в ньому війна?

*Обіцянками про
відкриті двері до НАТО
Захід давав Україні
забагато
необґрунтованих надій,
що відривало її зовнішню
політику від більш
сумних реалій*

Але, незважаючи на нераціональність та часом очевидну безглуздість, війни трапляються. А тому існують і інші погляди, ніж у Гроція. Реалізм, приміром, радить державам орієнтуватися на співвідношення сил і оцінку реалій міжнародної безпеки, а не керуватися виключно власними бажаннями чи ідеалістичними уявленнями. Держави можуть робити лише те, що дозволяє їм існуючий баланс сил; і неправильні розрахунки можуть коштувати надто дорого тим з них, хто сприймає принцип рівності держав надто серйозно. Не випадково прихильники саме цього підходу звертали так багато уваги на помилковий підхід Заходу до того, що спочатку називалось «українською кризою». З їхнього погляду, обіцянками про відкриті двері до НАТО Захід давав Україні забагато необґрунтованих надій, що відривало її зовнішню політику від більш сумних реалій і, зрештою, створило надто багато ризиків для Києва; а ігнорування інтересів Росії призвело до порушення силової рівноваги і залишило Україну сам на сам із прямим викликом її існуванню.

Для реалістів пріоритетна мета держави – дбати про власну безпеку і, серед іншого, уникати війн, а особливо тих, де шанси на перемогу є низькими, навіть ціною поступок. Війна в рамках такого світогляду виглядає як інструмент, використання якого є питанням співвідношення ризиків й можливостей. Якраз правильне управління такими ризиками формує основу для міжнародної безпеки і може зменшити кількість війн, нав'язуючи державам – насамперед великим, бо вони є найбільш агресивними – надто високу ціну.

*Для Путіна ціна його
вторгнення в Україну
надто високою не
видавалася*

Цілком ймовірно, що для Путіна ціна його вторгнення в Україну надто високою не видавалася – і в цьому полягає перший урок двох років, що минули. Москва зробила висновки із літа 2014 року, коли під тиском санкційних погроз змушена була знизити ставки і відступити. Протягом восьми років тривала робота із зміцнення стійкості Росії

до економічних санкцій Заходу, і успіх такої роботи значно посилив готовність Кремля йти на ризик.

Другий урок, який могли винести росіяни, полягав у неготовності Заходу платити надто дорого за українську безпеку. Вісім років між 2014 та 2022 не наблизили Україну до справді союзницьких відносин із Заходом. Членство в НАТО було темою для передвиборчих гасел і дипломатичної риторики, а не реальною перспективою.

Постачання зброї, ініційоване президентом Трампом, було радше символічним кроком, покликаним стати заміною реальним гарантіям безпеки. США розв'язували «дилему патрона» на користь простішої підтримки грошима замість всерйоз розглядати опцію безпекових гарантій. Україна продовжувала перебувати в «сірій зоні» безпеки і тому залишалась достатньо зручною і слабкою суперницею Росії.

Третій урок для росіян міг полягати в тому, що їхня велика стратегія послаблення України здавалася в цілому правильною. Ця стратегія була сформульована, щойно реалісти в Кремлі усвідомили, що повернення до проросійської України в осяжній перспективі не буде – а отже, Україну треба сприймати як загрозу і намагатися максимально підірвати її оборонний, економічний та соціальний потенціал. Кульмінацією таких спроб і стало вторгнення.

Тут можна проводити багато історичних паралелей, від Спарти з Афінами до Другого рейху із Францією; але щойно виникають відносини такого типу, логіка дилеми безпеки значно збільшує ймовірність війни. Характер відносин між Росією та Україною, відсутність у Києва союзників, а також нездатність Заходу нав'язати Росії високу ціну за війну визначили умови, в яких рішення про вторгнення ухвалювали в Кремлі.

Стратегічно жодна із сторін не могла розглядати компроміс Мінську як остаточний

Прихильники поглядів Гроція, ймовірно, вказали б на те, що навіть за таких умов війни все ще можна було уникнути, вдавшись до переговорів. Основою для них, очевидно, мали б стати Мінські домовленості в тій чи іншій інтерпретації. Найкраща для України інтерпретація цих домовленостей призвела б до відновлення формального контролю над окупованими територіями на Сході при умовності контролю фактичного, збереження

важелів втручання Росії в українські політичні процеси та винесення «кримського питання» за дужки із всіма бонусами, що витікали б із цього для Росії. Теоретично переговори могли б стати альтернативою війні; але на практиці на заваді стояли серйозні перешкоди. За майже вісім років різноманітних перемовин сторони не змогли досягти навіть того рівня довіри, який дозволив би встановити режим припинення вогню. Стратегічно жодна із сторін не могла розглядати компроміс Мінську як остаточний. Анексія Криму Росією створила довгострокові руйнівні наслідки не тільки для двосторонніх відносин, але й для їхнього безпекового та політичного середовища. Починаючи із 2014 року, на жодній із платформ і на жодному із треків не існувало вікна можливих домовленостей між сторонами.

Міжнародні партнери і тут не змогли зіграти ефективно. Посередництво Німеччини та Франції у Нормандському форматі на стало корисним в силу різноманітних причин. Довіри до їхніх зусиль бракувало; і це було слабе посередництво – в тому сенсі, що не підкріплене силовими ресурсами та важелями впливу. В цілому ЄС не витримав випробування російсько-українським конфліктом і внаслідок цього зараз стоїть перед набагато більш серйозними безпековими проблемами. Змістовні переговори, що могли б стати альтернативою війні в цій ситуації, потребували поєднання численних факторів, кожен з яких був доволі малоімовірним.

*ЄС не витримав
випробування російсько-
українським конфліктом
і внаслідок цього зараз
стоїть перед набагато
більш серйозними
безпековими проблемами*

Війна є ризикованою лотереєю для всіх. Путін ризикував, збільшуючи ставки і, тим паче, ухвалюючи рішення про вторгнення. Ризикував і Зеленський, відкидаючи тиск, погрози й вимоги Кремля – чи то недооцінюючи готовність Росії воювати, чи то переоцінюючи готовність партнерів допомагати Україні необмежено довго, чи то будучи впевненим, що поступки є рецептом поразки, а шанси на успіх у війні є достатньо високими. Хто скільки програв в цій лотереї, покаже час.

Ця війна стала зрештою поєднанням трьох ключових факторів: стратегічного глухого кута для Росії, що виник внаслідок анексії Криму в 2014 році; непевності Путіна щодо того, на кого працює час; і перебування України у «сірій зоні» без союзників та гарантій безпеки. Уникнути її можна було б або шляхом швидких та надійних, справжніх гарантій безпеки для України, які могли бути надані лише США; або ціною настільки масштабних поступок Росії з боку України, що це поставило б під загрозу її державність. Ця ціна була безмежно високою для Києва; до того ж, ймовірно, Москва готова була її прийняти тільки до певного моменту. Починаючи із середини 2021 року вже було запізно.

Микола Капітоненко

Київ

Кандидат політичних наук Микола Капітоненко (Mykola Kapitonenko) – доцент Інституту міжнародних відносин Київського національного університету ім. Тараса Шевченка, директор Центру досліджень міжнародних відносин. Член Громадської ради при Комітеті з міжнародних відносин Верховної Ради України. Редактор журналу *UA: Ukraine Analytica*, автор понад 70 наукових статей. Основна сфера інтересів – міжнародні конфлікти та зовнішня політика України.

